

עולם הולך ומשתנה: תפיסות הילדות והחינוך בעולם היהודי באירופה

יום ד, 8-12, סמסטר ב, תשע"ז

גילמן 497

סמינר

ד"ר טל קוגמן

הקורס יעסוק בתמורות שחלו בעת החדשה ביחס לילדים ולילדות יהודים באירופה, ובאימוצה ההדרגתי של תפיסת ילדות מודרנית במרחב היהודי. תהליך זה, שניצניו בסוף המאה ה-17 ושיאו במאה ה-19, יומחש תוך התבוננות במגוון היבטים של תרבות הילדים והנוער היהודית: דרכי גידול תינוקות וטף, יחסי הורים-ילדים, חינוך ותרבות פנאי, ובידול תרבותי על בסיס גילי ומגדרי. נלמד על הופעתם של טקסי מעבר בחיי הילדים והילדות היהודיים, על התמורות שחלו בגיל הנישואין, ועל האלמנטים התרבותיים המייחדים את עולם הילדים והנוער שהופיעו בתקופה זו במרחב היהודי. דגש מיוחד יושם על תהליכי השינוי שחלו בתפיסות החינוך ובמערכת החינוך היהודית המסורתית.

דרישות הקורס

- נוכחות חובה
- קריאת מקורות וספרות משנית, והגשת דוחות קריאה: 10 מתוך 12 המטלות. היקף: מחצית העמוד.
- הצגת רפראט
- הגשת עבודת סיכום או עבודה סמינריונית

הגשת עבודת סיכום או עבודה סמינריונית:

(רשות) הגשת טיוטה לעבודת סיכום לתא שלי בתאריך 17/7/17 (עד השעה 11:00)

תאריך ההחזרה כשבוע אחרי כן (אודיע במייל).

תאריך סופי להגשת עבודת סיכום במזכירות, בלוויית הטיוטה המתוקנת (וכן, שלחו למייל שלי את הגרסה אלקטרונית): 2/8/17

תאריך הגשת טיוטה לעבודה סמינריונית לתא שלי: 7/9/17 (עד השעה 11:00)

תאריך סופי להגשת עבודה סמינריונית במזכירות, בלוויית הטיוטה המתוקנת (וכן, שלחו למייל שלי את הגרסה אלקטרונית): 1/10/17

ציון הקורס

20% – עבודה בקורס, הגשת דוחות קריאה והצגת רפראט
80% – עבודת סיכום או עבודה סמינריונית

אימייל: talkog@tauex.tau.ac.il

שעת קבלה (בתיאום מראש): יום ג, 12:00-13:00

ביבליוגרפיה

אדר-בוניס, מתת. תשס"ו. "ילדות במשפחות יהודיות מן המעמד הבינוני בפולין-ליטא במאה התשע-עשרה ועלייתן של תנועות חברתיות". סוציולוגיה ישראלית ז (2), 379-351.

אלבוים-דרור, רחל. 1986. החינוך העברי בארץ-ישראל. כרך ראשון (1854-1914). הוצאת הספרים של הסוכנות היהודית לארץ-ישראל. ירושלים: יד יצחק בן-צבי.

אליאב-פלדון, מירי ויצחק חן (עורכים). תשס"ב. נשים, זקנים וטף. ירושלים: מרכז זלמן שזר, 45-55.
באומגרטרן, אלישבע ורלה קושלבסקי. 2006. "מן 'האם והבנים' ל'אם הבנים' באשכנז בימי הביניים". ציון עג, 301-342.

באומגרטרן, אלישבע. 2000. " 'כך אומרות המילדות החכמות': מיילדות ומיילדות באשכנז במאה הי"ג". ציון סה (א), 45-74.

באומגרטרן, אלישבע. 2005. אמהות וילדים: חיי משפחה באשכנז בימי הביניים. ירושלים: מרכז זלמן שזר לתולדות ישראל.

ביאל, דוד. 1994. ארוס והיהודים. תל אביב: עם עובד, 196-219.

גולדברג, יעקב. 1978. "נישואי היהודים בפולין הישנה בדעת הקהל של תקופת ההשכלה". גלעד – מאסף לתולדות יהדות פולין ד-ה, 25-33.

גולדין, שמחה. 1998. "פן יבואו הערלים הללו ויתפשו חיים ויהיו מקויימים בתענועם": ילדים יהודים ומסיונריוזציה נוצרית". בתוך: ארוס, אירוסין ואיסורים. ירושלים: מרכז זלמן שזר לתולדות ישראל, 97-118. גלבו, מנוחה. תשנ"א-תשנ"ב. "אבטליון – ראי לתפישה היסטוריוגרפית של ההשכלה הקיצונית". מהות ח-ט, 214-218.

גנוז, יצחק, 2002. "פולקלור של ילדי היהודים בעיירות מזרח אירופה". מהות: כתב-עת ליצירה יהודית 25, 271-294.

גרוס, אריאל. 2003. "מהר"ל, פיאזיה והמדרג הקוגניטיבי". דרך אפרתה: בטאון המכללה למורות וגנות – אפרתה 11, 13-31.

דה-מוס, לוד, 2003. "חושך שבטו שונא בנו – הנוסח הגרמני" (א). נתיב: כתב עת למחשבה מדינית, חברה ותרבות 16 (93-94), 64-69.

היימן, פולה. 1997. האשה היהודיה בסבך הקידמה: מקומה וייצוגה בעת החדשה. ירושלים: מרכז זלמן שזר לתולדות ישראל.

הכהן, רן. 1994. סיפורי-מקרא לילדים יהודיים בתקופת ההשכלה בגרמניה: ההשכלה ביחסה לתנ"ך, להיסטוריה ולמודלים גרמניים. עבודת גמר (M.A.), הפקולטה למדעי הרוח, אוניברסיטת תל אביב.

הכט, לואיזה. 2005. "חינוך יהודי מודרני: בין רעיונות ההשכלה לאינטרסים פוליטיים: תולדות בית הספר היהודי-גרמני בפראג (1782-1850)". בתוך: ההשכלה לגווייה: עיונים חדשים בתולדות ההשכלה וספרותה. (עורכים) שמואל פינר וישראל ברטל. ירושלים: המרכז לחקר יהודי פולין ותרבותם, האוניברסיטה העברית; הקתדרה ע"ש בראון לתולדות היהודים בפרוסיה, אוניברסיטת בר-אילן; הוצאת ספרים ע"ש י"ל מאגנס, 91-119.

הרמתי, שלמה. 1972. מאפו – המורה לעברית: ראשית הנחלת-הלשון על רקע המתודיקה להוראת הלשונות במאה ה-XIX. ירושלים: משרד החינוך והתרבות.

וולף, מיכל. תשס"ט. "הכאות חינוכיות של נשים וילדים בפסיקת חכמי גרמניה, צרפת ופרובנס במאות 13-11". בד"ד 21, 95-111.

וינשטיין, רוני. תשנ"ה. "ילדות והתבגרות בחברה היהודית באיטליה בראשית העת החדשה: ראשיתו של טקס בר-מצווה כטקס מעבר". איטליה יא, עז-צח.

זיפרשטיין, 2002. סטיבן. "ה'חדר' משלנו ברוסיה בראשית המאה העשרים". בתוך: מוילנה לירושלים: מחקרים בתולדותיהם ובתרבותם של יהודי מזרח אירופה מוגשים לפרופסור שמואל ורסס. (עורכים) דוד אסף, ישראל ברטל, אבנר הולצמן, חוה טורניאנסקי, שמואל פינר, יהודה פרידלנדר. ירושלים: מאגנס, 165-153.

זלקין, מרדכי. 2008. א. "המורה". בתוך: אל היכל ההשכלה: תהליכי מודרניזציה בחינוך היהודי במזרח אירופה במאה התשע-עשרה. תל אביב: הקיבוץ המאוחד, 167-190.

זלקין, מרדכי. 2008. ב. "את הדר הטבע לא ידעו ואת תכלת השמים לא ראו? ילדות בחברה היהודית המסורתית במזרח אירופה". זמנים 102, 58-65.

זלקין, מרדכי. תשנ"ז. "מגמות בהתפתחות החינוך המשכילי באימפריה הרוסית בראשית המאה הי"ט". ציון סב (ב), 133-171.

זלקין, מרדכי. תשס"ו. "ה'חדר': בין אתוס למיתוס". בתוך: לימוד ודעת במחשבה יהודית. (עורך) חיים קרייסל. באר שבע: הוצאת הספרים של אוניברסיטת בן-גוריון בנגב, 259-271.

כ"ץ, יעקב. [1957] 2000. "מוסדות החינוך". בתוך: מסורת ומשבר: החברה היהודית במוצאי ימי-הביניים. ירושלים: מוסד ביאליק, 213-230.

כ"ץ, יעקב. 1985. היציאה מן הגטו: הרקע החברתי לאמנציפציה של היהודים, 1770-1870. תל אביב: עם עובד.

כהן, טובה ושמואל פינר. 2006. קול עלמה עבריה: כתבי נשים משכילות במאה התשע-עשרה. תל-אביב: הקיבוץ המאוחד.

ליברלס, רוברט, סטיבן מ' לובנשטיין, מריון קפלן וטרודה מאורר (עורכים). 2008. קיום בעידן של תמורות: חיי יום-יום של היהודים בגרמניה 1618-1945. עורך המהדורה העברית גיא מירון. ירושלים: מרכז זלמן שזר, 63-76; 165-181; 283-305.

מכמן, דן. תשל"ט. "החינוך היהודי בראשית המאה הי"ט: מפיקוח הקהילה לפיקוח השלטון". מחקרים על תולדות יהדות הולנד 2. (עורך: יוסף מכמן). ירושלים: מאגנס.

מנקין, רחל. תשס"ו. "נפתלי הרץ הומברג – הדמות והדימוי". ציון עא (ב), 153-202.

מרקוס, איבן. 1998. **טקסי ילדות: חניכה ולימוד בחברה היהודית בימי הביניים**. ירושלים: מרכז זלמן שזר לתולדות ישראל.

משיח, סלינה. 2000. **ילדות ולאומיות: דיוקן ילדות מדומיינת בספרות העברית לילדים 1948-1970**. תל-אביב: צ'ריקובר.

סטניסלבסקי, מיכאל. 1993. "התחלותיה של ההשכלה ברוסיה". בתוך: **הדת והחיים: תנועת ההשכלה היהודית במזרח אירופה**. (עורך) עמנואל אטקס. ירושלים: מרכז זלמן שזר לתולדות ישראל, 126-166.

סימון, עקיבא ארנסט. 1953. "הפילאנתרופיניזם הפדגוגי והחינוך היהודי". בתוך: **ספר היובל לכבוד מרדכי מנחם קפלן**. ניו יורק: בית המדרש לרבנים באמריקה, קמט-קפז.

פינר, שמואל. 2002. **מהפכת הנאורות: תנועת ההשכלה היהודית במאה ה-18**. ירושלים: מרכז זלמן שזר לתולדות ישראל.

פינר, שמואל. תשנ"ג. "האשה היהודייה המודרנית: מקרה מבחן ביחסי ההשכלה והמודרנה". **ציון נח**, 499-453.

פינר, שמואל. תשנ"ה. "פרוגרמות חינוכיות ואידיאלים חברתיים: בית הספר 'חינוך נערים' בברלין 1825-1778". **ציון ס**, 393-424.

פרוש, איריס. 2001. **נשים קוראות: יתרונה של שוליות**. תל אביב: ספריית אופקים, הוצאת עם עובד.

פריז, שירן י'. 2012. "המשפחה היהודית ברוסיה". בתוך: **תולדות יהודי רוסיה: מחלוקות פולין עד נפיל הקיסרות הרוסית, 1772-1917**. (עורך) לוריא, איליה. ירושלים: הוצאת ספרים ע"ש י"ל מאגנס, 181-196.

פרישטיק, מרדכי. תשנ"ב. "ענישה גופנית של ילדים כאמצעי חינוכי בהיסטוריה היהודית". **דור לדור ה'**, 134-109.

קוגמן, טל. 2004. "הפיתוי עז וליבה של האישה כה חלש: מסורת, חינוך ומודרניזציה ב'ארון הספרים' של הבנות הגרמניות-יהודיות במאה ה-19". **חידושים בחקר תולדות יהודי גרמניה (חוב' מס' 6)**. ירושלים: מכון ליאו בק, 1-44.

קוגמן, טל. 2013. **המשכילים במדעים: חינוך יהודי למדעים במרחב דובר-הגרמנית בעת החדשה**. ירושלים: מאגנס.

קוטק, שמואל. תשמ"ז. "ילד וילדות במקורות (שמות וכינויים לגיל הילדות בכתובים)". **קורות ט'** (ה'-ו'), 114-126.

קנרפוגל, אפרים. 2003. "גישות כלפי הילדות וכלפי תהליך החינוך". **החינוך והחברה היהודית באירופה הצפונית בימי הביניים**. תל אביב: הקיבוץ המאוחד, 43-58.

קפלן, מריון. 2012. **מגדר, מעמד ומשפחה: צמיחתה של הבורגנות היהודים בגרמניה הקיסרית**. ירושלים: ליאו בק.

רמון, אורית (עורכת). 2007. **ילדות בימי הביניים: ילדים יהודים וילדים נוצרים**. רעננה: האוניברסיטה הפתוחה.

שביט, זהר. (התקבל לפרסום). "מה אתה עושה כשאתה קם בבוקר: תפקידה של "ספריית ההשכלה" בשינוי ההביטוס היהודי". בתוך: זהר שביט, שמואל פינר, נטלי ניימרק-גולדברג וטל קוגמן (עורכים). **הספרייה של תנועת ההשכלה: יצירתן של תרבות ספר וקהילת ספר מודרנית בחברה היהודית במרכז אירופה**. תל אביב: עם עובד.

שביט, זהר. 1996. **מעשה ילדות: מבוא לפואטיקה של ספרות הילדים**. תל אביב: האוניברסיטה הפתוחה ועם עובד.

שביט, זהר. תש"ע. "ההביטוס של היהודי החדש של תנועת ההשכלה", **ישראל** 16, 11-38.

שגיב, גדי. 2011. "ינוקא': על צדיקים-ילדים בחסידות". **ציון עו**, 139-178.

שטמפפר, שאול, שמ"ז. "המשמעות החברתית של נישואי-בוסר במזרח-אירופה במאה הי"ט", מתוך: עזרא מנדלסון וחנא שמרוק (עורכים). **קובץ מחקרים על יהודי פולין: ספר לזכרו של פאול גליקסון**. ירושלים: מרכז זלמן שזר, 65-77.

שרפשטיין, צבי. 1943. **החדר בחיי עמנו**. [ניו-יורק]: שילה.

שרפשטיין, צבי. 1945. **תולדות החנוך בישראל בדורות האחרונים**. (כרך ראשון: באירופה משנת 1789 עד 1914). ניו יורק: "עוגן", על יד ההסתדרות העברית באמריקה.

תא-שמע, ישראל מ'. תשנ"ט. "טקס החניכה בישראל, מקורותיו, תולדותיו, סמליו ודרכי התפתחותו". **תרביץ סח**, 587-598.

תא-שמע, ישראל. 2010. "על יום ההולדת בישראל". **כנסת מחקרים: עיונים בספרות הרבנית בימי הביניים** (כרך ד). (ערך והתקין) יחזקאל חובב. ירושלים: מוסד ביאליק, 218-225.

- Adler, Eliyana R. 2005. "Enlightened Self-Interest: The Men and Women who opened Schools for Jewish Girls in Late Imperial Russia". In: *The Jews of Eastern Europe* (eds.) Leonard J. Greenspoon, Ronald A. Simkins and Brian J. Horowitz. Omaha, NE: Creighton University Press, 265-284.
- Alston, Patrick L. 1969. *Education and the State in tsarist Russia*. Stanford, Calif.: Stanford University.
- Baader, Maria Benjamin. 2001. "When Judaism Turned Bourgeois: Gender in Jewish Associational Life and in the Synagogue, 1750-1850". *Leo Baeck Institute Year Book* XLVI, 123-113.
- Bowen, James. 1981. *A History of Western Education: The Modern West* (Vol. 3). NY: St. Martin's Press.
- Cooper, John. 1996. *The child in Jewish history*. Northvale, N.J.: Janson Aronson, 207-214; 253-258.
- Fishman, Isidore. 1944. *The History of Jewish Education in Central Europe: From the End of the Sixteenth to the End of the Eighteenth Century*. London: Edward Goldston.
- Horowitz, Elliot. 1997. "The worlds of Jewish youth in Europe, 1300-1800". In: *A history of young people in the West* (Vol.1). Cambridge, Mass.: Belknap Press of Harvard University Press, 83-119.
- Freeze, ChaeRan Y. 2002. *Jewish Marriage and Divorce in Imperial Russia*. Hanover: University Press of New England [for] Brandeis University Press.
- Freeze, ChaeRan Y. 2010. "Lilith's Midwives: Jewish Newborn Child Murder in Nineteenth-Century Vilna". *Jewish Social Studies: History, Culture, Society* 16 (2), 1-27.
- Kaplan, Marion A. 1982. "Tradition and Transition: The Acculturation, Assimilation and Integration of Jews in Imperial Germany: A Gender Analysis". *Leo Baeck Institute Year Book* 27, 3-35.
- Lowenstein, S. 1994. "Ashkenazic Jewry and the European marriage Pattern: A preliminary Survey of Jewish Marriage Age." *Jewish History* 8(1/2), (The Robert Cohen Memorial Volume), 155-175.
- Mayer, Christine. 2003. "Friedrich Eberhard von Rochow's Education of the Children in Rural Communities and its Impact on Urban Educational Reforms in the Eighteenth Century". *Paedagogica Historica*, Vol. 39 (1-2), 19-35.
- Nagel, Michael. 1999. "The Beginnings of Jewish Children's Literature in High German: Three Schoolbooks from Berlin (1779), Prague (1781) and Dessau (1782)". *Leo Baeck Institute Year Book* XLIV, 39-54.
- Rubin, Ruth. 1952. "Nineteenth-Century Yiddish Folksongs of Children in Eastern Europe". *The Journal of American Folklore* 65, 227-254.
- Ruderman, David. 2002. "Some Jewish Responses to Smallpox Prevention in the Late Eighteenth and Early Nineteenth Centuries: A new perspective on the modernization of European Jewry." *Aleph* 2, 111-144.
- Shuttleworth, Sally. 2004. "Tickling Babies: Gender, Authority and 'Baby Science' ". In: *Science in the Nineteenth-century Periodical: Reading the Magazine of Nature*. Cambridge: Cambridge University Press, 199-215.
- Zipperstein, Steven J. 1988. "Transforming the Heder: Maskilic Politics in Imperial Russia". In: *Jewish History: Essays in Honour of Chimen Abramsky*. (eds.) Ada Rapoport-Albert and Steven J. Zipperstein. London: Peter Halban, 87-109.